

הרב ישראל דנדרוביץ

מגיד שיעורי תלמוד הירושלמי ^{אוצר החכמה} בקהל הדף

ערך

'סור מרע ועשה טוב' - מה קודם למה? (ב)

סדר המסכתות שונה מהסדר שבתורה

יפה כוחו של הסבר זה שנתן רבי כדי ללמדנו מדוע התורה הסמיכה את שני הפרשיות, ואף מבינים אנו את סדר הקדימה בתורה שבה פרשת סוטה נמצאת לפני פרשת נזיר, שכן רק לאחר פרשת סוטה שבה אדם ראה סוטה בקלקולה יש עליו חיוב לעסוק בפרשת נזיר ולהזיר עצמו מן היין.

אלא שרבי – הלא הוא רבינו הקדוש מסדר המשניות – בבואו לסדר את המסכתות סוטה ונזיר, אכן הסמיכם מכח הטעם שהוא עצמו נתן – "לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין", אלא שלמרבית הפלא, תחת לשמור על סדר המסכתות כסדר הפרשיות הרי שהוא מהפך את המסכתות ומסדרם באופן שונה מהסדר שבפרשיות התורה, ומסכת נזיר קודמת למסכת סוטה.

בתחילת מסכת סוטה אכן עוסקת הגמרא בשאלה זו מדוע שינה רבינו הקדוש מסדר התורה: "וליתני סוטה והדר נזיר" וכפירושו של רש"י, שהיה מן הראוי להקדים את מסכת סוטה למסכת נזיר שהרי כך הוא גם סדר הפרשיות בתורה, והגמרא אכן מתרצת את הטעם שבסדר חדש זה, עיין שם.

בסופו של דבר, אנו נשארים עם המסקנה הבאה: אכן עניני נזיר ועניני סוטה סמוכים זה לזה הן בפרשיות התורה והן במסכתות המשנה, אולם לא ראי סדרם בתורה כסדרם במשנה, שבתורה הקדימו לכתוב את פרשת סוטה קודם לפרשת נזיר ואילו במשנה הקדימו לשנות את מסכת נזיר קודם למסכת סוטה, ועדיין שינוי זה אומר דרשני.

נזיר שהוא 'ועשה טוב' - קודם לסוטה שהוא 'סור מרע'

תירוצ נפלא על דרך החסידות אמר האדמו"ר האמרי אמת לפי דרכו של זקינו החידושי הרי"ם שהארכנו בה לעיל⁶⁴:

64. מפי השמועה, בספר 'ליקוטי יהודה' (פרשת נשא). ובשינויים קלים בספר 'אמרי אמת' ליקוטים (תחילת מסכת סוטה). יצוין כי בספר 'אמרי אמת' על התורה (פרשת נשא שנת תרע"ט ד"ה איש) הובא רעיון אחר על השינוי בין סדר התורה לסדר המשנה, ואף הוא מבוסס על היסוד ש'נזיר' היינו 'עשה טוב' ו'סוטה' היינו 'סור מרע': "בתורה כתובה פרשת סוטה ולאחריה פרשת נזיר, שהרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. אולם

דיני 'סוטה' מסמלים את עבודת השי"ת בדרך של 'סור מרע' ואילו דיני 'נזיר' מסמלים את עבודת השי"ת בדרך של 'ועשה טוב'. אם כך מובן היטב מדוע בסדר התורה כתבו את פרשת סוטה קודם לפרשת נזיר "כי לפי עצם דרך התורה אי אפשר לו לאדם להגיע אל הקדושה, אל הנזירות, אלא אם כן נתרחק תחילה לגמרי מן החטא, שראה את כל קלקולה של הסוטה וסר מן הרע, כמו שכתוב 'סור מרע ועשה טוב'".

אולם רבינו הקדוש מסדר המשנה בכוונה תחילה שינה את סדר המשניות והקדים את מסכת נזיר – ה'עשה טוב' למסכת סוטה – ה'סור מרע'⁶⁵, וזאת מהטעם הבא:

"חכמינו ז"ל ראו כי הדרך הזאת קשה מאוד, שכן אם ימתין אדם עד אשר יהיה סר מרע באמת ובשלימות, יעברו עליו כל ימי חייו. על כן חידשו חכמינו ז"ל דרך חדשה, שיתחיל אדם לעסוק בנזירות ולעשות את הטוב, אפילו אם עדיין לא נטהר בשלימות וטרם סר לגמרי מן הרע, ועצם הדבר הזה יסייע לו להגיע יותר מהר אל הטהרה, וכמו שפירש אא"ז הרה"ק החידושי הרי"מ זצ"ל: 'סור מרע' אל תתן דעתך עליו כלל כי אם 'עשה טוב' עסוק ופעל בטוב, כי אז ממילא יסור הרע מעליך'⁶⁶.

במשניות סדרו חכמים נזיר ואחר כך סוטה. הענין הוא שבני ישראל במצרים נצרפו בכור הברזל, וכתוב כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגויים וגו' ותראו את שקוציהם ואת גוליהם [שראו סוטה בקלקולה], ואחר כך קבלו את התורה [שהיו סור מרע ועשה טוב]. אבל לאחר שכבר קבלו את התורה, יכולין להיות מקודם עשה טוב וממילא יסור הרע, ואז הלימוד יותר טוב ובמדרגה יותר גדולה".

65. מענינת היא גישתו של הגאון רבי יוסף ענגיל לדיון זה, שלכאורה היא הפוכה מדעתו של האמרי אמת. אם מדברי האמרי אמת עולה כי סדר התורה הוא להקדים את ה'סור מרע' ל'עשה טוב' וסדר המשנה הוא להקדים את ה'עשה טוב' ל'סור מרע', הרי שהגר"י ענגיל כותב בספרו 'אוצרות יוסף' (דרוש ד אות מג): "ואצל השי"ת ה'עשה טוב' קודם, דהרע רק מצד האדם, ועל כן כפי בחינתו יתברך מזהיר קודם על עשיית הטוב, ולכן 'אנכי' עשה הראשונה – שורש העשין, קודם ל'לא יהיה' – שורש הלאוין. ומה שאין כן לפי מהות האדם בעל גוף ותאוות, ה'סור מרע' קודם". לדבריו היה ראוי איפוא שתורת השי"ת תקדים את הלכות נזיר שהם 'עשה טוב' להלכות סוטה שהם 'סור מרע' וחז"ל בתורה שבעל פה יקדימו את מסכת סוטה למסכת נזיר, אולם אין זה כך.

שוב מצאתי להרה"ק רבי צבי אלימלך מדינוב המסביר שמסכת עבודה זרה קודמת למסכת אבות מטעם זה ש'סור מרע' קודם ל'עשה טוב', וכך כתב בספרו 'דברים נחמדים' (בהקדמה למסכת אבות): "והנה אחר שצוה להרחיק מן השקר והמנהגים הרעים אשר הנחילו [האבות] של הגויים לבניהם, סידר אחר כך החיוב הנמרץ להדבק במנהגי ומוסרי אבותינו כי הן המה תורה שלימה, וכתובה בתורתנו קודם למצוות. וסידר התנא מסכת עבודה זרה קודם ואחר כך מסכת אבות, על דרך סור מרע ועשה טוב". והוא שלא כדברי האמרי אמת שסדר המשנה הוא 'עשה טוב' קודם ל'סור מרע'.

66. להשלמת הדברים חובה עלי להעתיק כאן פסקה מתוך מכתב פלאי שכתב האדמו"ר הבית ישראל זיע"א לאחד מידידיו האהובים עליו ביותר, ושנדפס בספר תולדותיו 'פאר ישראל' (ירושלים תשנ"ח, ח"א עמוד קל ואילך).

במכתב זה שנכתב עוד בהיותו בעיר ווארשה בתאריך 'אור ליום ב' ויחי' הוא מקדים ומבאר לאותו ידיד שברצונו להרחיב הדיבור במכתב זה ולא לקמץ במילים, לכן זה עידן ועדנים שדחה את כתיבתו לשעה

ולפיכך הקדימו חכמינו ז"ל נזיר לפני סוטה שכן התוו בזה דרך חדשה שיתחיל אדם
בנזירות, אף על פי שעדיין לא התרחק לחלוטין מקלקול הסוטה, עשיית הטוב תבטל
ממילא את הרע"⁶⁷.

מה נענה לירושלמי

כידוע רבינא ורב אשי – מסדרי התלמוד הבבלי סדרו את מסכתות הגמרא כפי הסדר
שקבע רבינו הקדוש למסכתות המשנה, אולם רבי יוחנן מסדר התלמוד הירושלמי שינה
וסדר את המסכתות בתלמוד הירושלמי באופן שונה מהתלמוד הבבלי.

מפרש הירושלמי הנודע רבי דוד מירליש פרנקל רבה של ברלין⁶⁸ ב'הקדמה שניה'
לסדר נשים נדרש לסדרם השונה של המסכתות בתלמוד הירושלמי ולטעם סידורם באופן
זה⁶⁹:

המוכשרת לכך; ואמנם גם כעת בשעה שנפנה לכתוב כבר 'הגיע חצות הלילה' והשעה מאוחרת אך עם כל זה
'לא אמנע עצמי – כי לכל זמן'. וכך הוא כותב אליו בהקשר לנידון זה של 'סור מרע ועשה טוב': "כעת אשר
דאגת פרנסה גדול כל כך והלבבות והמוחות קטנים, העיקר לאדם לשמור עצמו לבלי לעשות את הדברים
אשר אפשר ליזהר בזה, כי כאשר קשה כל כך לעסוק ב'עשה טוב' נצרך יותר לשמור את ה'סור מרע', לכן
הפרט הזה נחשב אצלי לעיקר גדול – ובפרט אצל הענין הזה פרט שבפרט..."

מהדברים עולה כי אדרבה ירידת הדורות מביאה לכך שיש להקדים את העבודה ב'סור מרע' קודם ה'עשה
טוב', וצריך עיון להכניס את דברי הבן אצל דברי אביו.

67. עם דברות קדשו של רבינו האמרי אמת ראיתי בספר 'בית אולפנא' (אבראהם, ברוקלין תשי"ז, ח"ד
עמוד צה) שפירש בזה את דברי המשנה בפרק קנין תורה (אבות פ"ו מ"א): "רבי מאיר אומר: כל העוסק בתורה
לשמה זוכה לדברים הרבה... ומכשרתו להיות צדיק חסיד וישר ונאמן ומרחקתו מן החטא" – "ויש לדעת הלא
הסדר הוא להיפך, מקודם 'סור מרע' ואחר כך 'עשה טוב', ואם כן אם העוסק בתורה לשמה מכשרתו להיות
צדיק וכו' מה צורך עוד לכתוב 'ומרחקתו מן החטא'. ואמרתי ע"פ מה שראיתי משמיה דהגה"ק רבי אברהם
מרדכי אלטר זצ"ל מגור לפרש... ויש לומר שזו כוונת המשנה: הן אמת 'ומרחקתו מן החטא' להיות 'סור מרע'
הוא ענין נחוץ עד מאוד, אבל חשו חכז"ל שזוהי דרך מסוכנת שאפשר להיות שקוע כל הזמן בהתרחקות מן
החטא ולא להיכנס אף פעם אל הטוב. ולכן אומר לנו התנא הקדוש רבי מאיר שהעוסק בתורה לשמה מכשרתו
להיות צדיק חסיד וישר ונאמן, ר"ל שאין עוד צדיק וכו' רק מכשרתו ומכניסו אל הטוב, ועכ"פ במדה כזאת
שתפעול עליו לעזר ולסיוע להיות מרחקתו מן החטא, כי מעט אור דוחה חושך הרבה".

ואנכי חשבתי להוסיף ולבאר בזה גם את מאמר המשנה במסכת אבות (פ"ד מ"ב): "בן עזאי אומר: הוי
רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה", שהקדים את ה'עשה טוב' ל'סור מרע' כי כן הוא הדרך בדורות
האחרונים, ודי בזה.

68. משנת תק"ג עד לפטירתו בשנת תקכ"ב.

69. ראה תוספות (נזיר ג, א ד"ה רבי): "ותימה לפי הירושלמי, כיון דתליא קינוי בגירושין הוה ליה למיתני
סוטה בתר גיטין, ובתר סוטה נזיר כסדר פרשיות, ובתר נזיר נדרים ובתר נדרים כתובות". עוד ראה לבעל
ה'פני משה' במאמרו הנדפס בסוף מסכת יבמות בתלמוד הירושלמי: אמר הצעיר: ראיתי לכתוב פה טעם לסדר
הש"ס הזה ששינה מסידור הבבלי ממש בכל סדר זה... ומה שהוסיף וכתב בסוף מסכת גיטין, ודרך אחרת
סלל לו שלא כדברי ה'קרוב העדה'.

"סדר המסכת מסדר נשים כאשר סידרן המחבר תלמוד הירושלמי: יבמות, סוטה, כתובות, נדרים, גיטין, נזיר, קידושין. טעם סידורן... ולפי שסיים גיטין בפלוגתא דבית שמאי ובית הלל [בענין] לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה ערות דבר, והיא סוטה האמורה בתורה, ואמרין 'כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין' תנא אחריה נזיר".

אתה הראת לדעת כי גם הירושלמי סמך ידיו על כלל זה ש'כל רואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין' ולכן הסמך הירושלמי את מסכת נזיר למסכת העוסקת בהלכות סוטה [- היא מסכת גיטין], אלא שאם ביאר לנו האמרי אמת שחכמינו ז"ל הקדימו את מסכת נזיר לפני מסכת סוטה כדי ללמדנו שהעבודה ב'עשה טוב' קודמת ל'סור מרע' יקשה איפוא מה נעשה ביום שידובר לנו מסדר המסכתות בתלמוד הירושלמי שבו הוקדמה המסכת העוסקת בהלכות סוטה לפני מסכת נזיר.

האם על כרחנו נצטרך לומר שהתלמוד הירושלמי חולק על הגישה הקובעת כי יש להקדים את העבודה ב'עשה טוב' לפני העבודה ב'סור מרע'. כדי לראות שדברי שני התלמודים עולים בקנה אחד ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, עלינו לעבור למחלוקת אחרת ששורשה היא בוודאי שאלה זו: 'סור מרע ועשה טוב' – מה קודם למה.

מחלוקת בית שמאי ובית הלל והסבא משפולי ואדמו"ר הזקן בעל התניא

רבותינו הקדושים גדולי ומאורי החסידות גילו לנו ששאלה זו האם יש להקדים את עבודת ה'סור מרע' או את ה'ועשה טוב' תלויה באשלי רברבי – במחלוקתם של בית שמאי ובית הלל.

בספר 'תוספות חיים' להרה"ק רבי חיים יוסף ברוקשטיין מפוסטין⁷⁰ הביא שתי שמועות אשר שמע ובה בכלי ראשון מפייהם של הרה"ק הסבא משפולי זיע"א ומהרה"ק בעל התניא זיע"א⁷¹:

מה ששמעתי מפיו הקדוש של הצדיק הקדוש מה"ו ליב המכונה בשם 'זיידא' זצוקללה"ה כאשר פעם אחת הייתי לבדי עמו בבית, ואמר לי בזה הלשון: שמע דברי שאני אומר אשר איש הישראלי צריך להיות מקודם 'סור מרע' ואחר כך 'ועשה טוב', וכל אשר מרגיש בנפשו כמה הוא 'סור מרע' כך יכניס עצמו ב'עשה טוב' ולא יותר כדי שלא יהיה ח"ו זורע אל הקוצים⁷².

וכאשר באתי לעמוד לשרת בקודש לפני ולפנים אדמו"ר הצדיק מה"ו שניאור זלמן זצוקללה"ה נבג"מ ונימייתי לו הדברים הללו, אמר לי בזה הלשון: זהו דעת בית שמאי

70. תקל"ה – תרכ"ה. זכה להסתופף בצל קדשם של למעלה ממאה צדיקים, והביא מדברי תורתם בספריו.

על תולדותיו ראה במהדורת 'מכון זכר נפתלי' לספרו 'תוספות חיים'.

71. חלק שני, לעמברג תרכ"ג. פרשת קרח ד"ה ויקח קרח דף ו, א.

72. ירמיה ד. ג.

שהוא שם אורחותיו בחינת דין וצמצום, אבל הלל מזה אחרת היתה לו כי נר אחד דוחה חושך הרבה.

וזה ביאור מאמר רז"ל⁷³: כיצד מרקדין לפני הכלה, בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה, אפילו חגרת ואפילו סומא, אשר מחלוקתם בדרך העבודה בכלות הנפש כידוע מדברי קדשו מרן הבעש"ט זצוקללה"ה אשר כלה הוא מלשון 'כלתה נפשי אל ה'⁷⁴, ובית שמאי אומרים 'כמות שהיא' שאין ראוי לאדם להיות בחינת 'עשה טוב' רק כפי שמרגיש בנפשו בחינת 'סור מרע'. ובית הלל אומרים 'כלה נאה אפילו חגרת וסומא' ר"ל שיותר טוב תיכף להקדים את עצמו בבחינת 'ועשה טוב' בכלות הנפש אפילו פגם את נפשו בכמה עבירות, כי התורה נקראת אור והמצוה נר כמו שכתוב 'נר מצוה ותורה אור'⁷⁵, וכמו שהבית מלא חושך וכשמכניסין נר אחד נדחה החושך ממילא, כך הדבר בנפש האדם – אם יעשה מצוות ומעשים טובים ויעסוק בתורה אזי יתבטל היצר הרע והסטרא אחרא ממילא יהיה נדחה מהמאור שבה ותחזור אותו למוטב וכמבואר כל זה אצלנו בארוכה בפרשת לך⁷⁶.

רעיון זה ששמע הרה"ק מפיסטין מפיו של כ"ק מרן אדמו"ר הזקן בעל התניא זיע"א כתוב הדר הוא בספרו הגדול 'לקוטי תורה' על שיר השירים⁷⁷:

"תנו רבנן, כיצד מרקדין לפני הכלה. בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה.

אוצר החכמה

73. כתובות טז, ב.

74. תהלים פד, ג.

75. משלי ו, כג.

76. ראה 'תוספות חיים' חלק ראשון, טשערנוביץ תרכ"א פרשת לך ד"ה ואגדלה דף יב, א. בפרשת קרח ממשיך הרה"ק מפיסטין ומאריך בענין זה ששמע מזקני בעל התניא זיע"א: "ולזה מורה שם 'שמאי' – 'אש' מלא 'מים' חסר, כי בחינת 'סור מרע' הוא בחינת 'דין' בחינת 'אש', ו'עשה טוב' הוא בחינת 'חסד' בחינת 'מים'; כן הוא: 'מצות עשה' בחינת 'חסד', 'מצות לא תעשה' בחינת דין, וזה צריך להיות עבודת איש הישראלי שיהיה תמיד שם אורחותיו ובדין ידוקדק, וזה 'אש' מלא בחינת 'סור מרע' ותמיד יהיה אצלו 'מים' חסר היינו שלא השלים עבודתו ב'עשה טוב' עד אשר ירגיש בנפשו אשר ביטל הרע לגמרי ויצפה תמיד להשלים חסרון המים היינו שיוכל להיות 'עשה טוב' בשלימות להפך גם החומר לצורה ולהפוך מידת הדין לרחמים, שלא יהיה דין כלל שיהיה 'סור מרע' לגמרי, אבל כל עוד שלא ביטל הרע ממנו אזי צריך להיות אצלו אש מלא ומים חסר. והלל מידה אחרת היתה בו – מדתו מידת החסד להתיר להשתמש בקודש קדשי שמים מצוות ומעשים טובים, אף אם עדיין נפשו לא מטוהרה כל כך, אור התורה תורת חסד תגבר ותאיר בנפשו ותמיד יהיה אצל איש הישראלי מים מלא בחינת 'עשה טוב' בחינת חסד ועל ידי זה יהיה אש חסר ממילא נמתקו הדינים ויהפוך מידת הדין לרחמים, אבל באמת כוונת שניהם עולה בקנה אחד לרצון הבורא לשם שמים שהוא המתקת הדינים התגברות החסדים על הדינים".

77. מח, ב ד"ה תנו רבנן. [וכבר יצא לאור בתוס' הפירוש "חסידות מבוארת" - חוברת כז - הוצאת היכל מנחם. המערכת].

הנה כלה הוא בחינת 'כלתה נפשי' דהיינו בחינת כלות הנפש שיש בכל ניצוץ נשמות ישראל ליכלל ולידבק בה' יתברך... אך כדי להוציא אהבה זו הנקראת 'כלה' מההעלם אל הגילוי להיות מאיר בנפשם בבחינת גילוי, הנה על זה שאלו רז"ל 'כי צד מרקדין' כו'.

אמרו בית שמאי 'כמות שהיא' כו' כי להיות בית שמאי שרשם מבחינת הגבורות עליונות, על כן נקרא 'שמאי' כענין שאמרו רז"ל על פסוק 'ושם דרך' כו' 'כל השם אורחותיו' דהיינו ששוקל דרכיו איך ומה הוא. היינו שלפי ענין ה'סור מרע' כך יהיה המשכה אחר כך מבחינת 'כלה' כלות הנפש שלמעלה...

אבל בית הלל שרשו מבחינת החסדים חולק על בית שמאי שלא יהיה המשכה לפי ההעלאה אלא אדרבה תחילה יהיה המשכה מלמעלה למטה ויהיה אז ממילא יפלו כל החיצונים שלא לה' המה, והיינו שה'עשה טוב' יהיה קודם 'סור מרע', כי מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך, ועל כן נקרא הלל מלשון 'בהלו נרו עלי ראשי'. וגם 'הלל' מלשון שבח והילול, דהיינו על ידי שבחים בהתבוננות גדולת ה' ממילא יפול הרע".

נמצאנו למדים שהרה"ק בעל התניא (תלמידו של המגיד ממעזריטש) שלל את דעתו של הרה"ק הסבא משפולי (תלמידו של הרה"ק מקוריץ) שיש להקדים את העבודה ב'סור מרע' בטענה כי שיטה זו היא כדעת בית שמאי, אולם בית הלל שכמוהם נקבעה הלכה לדורות סוברים כי יש להקדים את העבודה ב'עשה טוב'⁷⁸.

78. כ"ק האדמו"ר רמ"מ מליובאוויטש זי"ע הוסיף להסביר זאת עם הפתגם הנודע של 'לכתחילה אריבער' (לקו"ש מתורגם ללה"ק – ח"א עמוד 110): "באופן כללי הרי הסדר בעבודת ה' הוא: 'סור מרע' מתחילה ואחר כך 'עשה טוב'. ידוע המשל להכנת דירה למלך בשר ודם, שבראשונה מוציאים ומנקים את הלכלוך וכו' ורק לאחר זאת מכניסים כלים נאים ומייפים את הדירה שתהא ראויה למלך. אלא שסדר זה קיים בהליכה מלמטה למעלה' אך 'מלמעלה למטה' הסדר הוא הפוך: 'עשה טוב' קודם ל'סור מרע', כלומר, מגלים מלמעלה גילויים נעלים ביותר המביאים אחר כך ל'סור מרע'. וכיון שהמכות במצרים באו מלמעלה, היה בהן הסדר: דם (ועשה טוב) ואחר כך צפרדע (סור מרע).

אמנם הסדר האמור הוא רק בהשפעה 'מלמעלה למטה' אך כיון שכל סיפורי התורה משמשים הוראת דרך בעבודתנו במשך כל הדורות, הרי טמונה כאן הוראה שיש לעתים להקדים את ה'עשה טוב'. כ"ק מהר"ש נ"ע אמר: "העולם אומר: כשאי אפשר לעבור מלמטה יש לעלות מלמעלה, ואני אומר: מלכתחילה יש לעלות מעל ומעבר". זאת אומרת שיש לקיים גם סדר של התחלה מלמעלה, לגלות ריבוי אור והחושך יידחה מאליו".

[וראה גם 'מאמרי אדמור הזקן הקצרים' עמ' ריח שמבחין בין שני סוגי רע: "כהמס דונג מפני אש לבין לשון דונג דווקא והל"ל ככלות עצים באש וכדומה, הנה ידוע פ"י הפסוק זה שבהמשכת אלקות בעשיית הטוב ממילא יתפרדו כל פועלי און, והגם דכתיב סור מרע תחילה ואח"כ ועשה טוב ידוע שיש ב' מיני רע, הא' רע גמור עבירות וחטאים דאורייתא ודרבנן צריך לשוב מהם בחרטה ועזיבה גמורה וחלוטה טרם הכנסו לעבודת הש"י ומבלעדי החרטה והעזיבה לא תהי' שום התחלה בעבודת ה' כאמור ולרשע אמר אלקים וגו', אבל הרע שבטבע מדות ודומיהן שאינם באים לידי מעשה אינם מחיצה מפסקת כל כך שלא יוכל להתחיל בעבודת ה' קודם שיהפכם לקדושה אלא מחמת המשכת אלקות בעשות הטוב ממילא נופלים ויתפרדו כל פועלי האון".

זוהי המחלוקת בין בית שמאי לבית הלל בנרות חנוכה

נכדו של האדמו"ר היהודי הקדוש מפרשיסחא זיע"א הביא בשם זקנו לפרש את המחלוקת הידועה בין בית שמאי לבית הלל במנין נרות חנוכה, גם לפי מחלוקת זו בדרכי העבודה, ואף רצה לבאר בזה את דברי הרה"ק רבי ישראל מרוזין זיע"א. כך הביא בספר 'אילנא דחיי'⁷⁹:

"ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. לפניהם ולא לאחריהם. בשם הקדוש מרוזין זצ"ל שהדינים יהיו לפניהם ולא לאחריהם".

עורך הספר, הרה"ח רבי יצחק מרדכי פאדוואה מפרשיסחא, בהגהותיו 'מטעמי יצחק'⁸⁰ שנדפסו בשולי הגליון מנסה לפענח את צפונות אמרותיו של הרה"ק מרוזין על פי דברי זקנו היהודי הקדוש מפרשיסחא:

"אולי כוונתו הקדושה על פי מה שאמר אא"ז היהודי הקדוש זצ"ל בפלוגתא דבית שמאי ובית הלל בסוגיה דכבתה, שבית שמאי אומרים 'פוחת והולך' היינו שקודם יתקן הבחינה 'סור מרע' ובית הלל אומרים 'מוסיף והולך' היינו שיוסיף בתורה ומצוות ועל ידי זה ממילא יהיה 'סור מרע'.

ונמנו וגמרו בספרים הקדושים שהלכה 'מוסיף והולך' כי להמתין עד שיתקן הרע יכלו הימים והם לא יכלו, ועשיית המצוות ומעשים טובים נקרא 'לפניהם' – מה שלפניהם לעשות ותשובה על העוונות נקרא 'לאחריהם', וזהו שאמר 'שהדינים יהיו לפניהם' – רצונו לומר: על עשיית הטוב ולא לאחריהם וכנ"ל. ומי יתן ואזכה לעמוד על כוונתו הקדושה זי"ע.

ביתר הרחבה הביא זאת כ"ק מרן אדמו"ר השפת אמת זיע"א בשם זקנו כ"ק מרן אדמו"ר החידושי הרי"ם זיע"א⁸¹:

בשם אמו"ז ז"ל שביאר מחלוקת בית שמאי ובית הלל אי מוסיף והולך או פוחת. ואמר דיש בנר ענין המאיר והשורף והוא לשרוף הפסולת ולהבעיר הפנימיות אשר התשוקה אליו יתברך. ובית שמאי סבירא ליה כי מקודם צריכין להיות 'סור מרע' וזה פוחת והולך, ובית הלל סבירא ליה העיקר להיות מוסיף והולך ובזה ההתלהבות המאיר בו מטהר גופו ומבער ממילא הפסולת... עכ"ד ז"ל. ולפי זה אתי שפיר לשון 'מוסיף והולך' – 'פוחת והולך', כי המה באמת שני דרכים יש מי שהולך בכח הפחיתות של

(ועיין גם לקוטי תורה, נשא כ, ג: קודם לסור מרע בדקות. וראה ג"כ בספר מאמרי אדמו"ר האמצעי דרושי חתונה ח"ב ד"ה קול מצהלות פרק לא ואילך ובעיקר שם ס"פ ל"ה). מאמר קצר זה פותח פתח להבין כמה סתירות בנושא זה. הערת המערכת].

79. פיעטרקוב תרס"ח, בתחילת פרשת משפטים.

80. אות א.

81. חנוכה תרנ"ד.

הכנעת הגוף ויש מי שהולך על ידי תוספות אור הנפש והפנימיות, וזה אחד המרבה ואחד הממעט. והם שני בחינות הלל והודאה כמו שכתבנו במקום אחר מזה".

האדמו"ר רבי פינחס מנחם מפילץ בספרו שפתי צדיק⁸² מביא אף הוא את שמועה זו בשמו של זקנו החידושי הרי"ם:

אח"כ 2018/07/08

"אמר זקני הקדוש ז"ל... ובזה פירש פלוגתא דבית שמאי ובית הלל בנרות חנוכה, בית שמאי אומרים פוחת והולך שכן יהיה דרך העבודה מקודם יפחות בענינים אשר הדרך למעטם עד שיהיו כאין. ובית הלל סברי 'מוסיף והולך' התלהבות בעבודת הקודש בכל עת וממילא יכלו המבלבלים.

וכעין זה שמעתי מפה קודש זקני ז"ל על המדרש רבה 'וישב יעקב' – משל לאחד שהיה מהלך בדרך, ראה כת כלבים, נתיירא וישב לו ביניהם. הכוונה לא שישים לבו עיקר ללחום אותם ויחשבו הרעיונות בענין אשר הוא ח"ו פגום על ידי זה יוכלו הסט"א בקל להתגבר עליו. רק יישב עצמו ויעשה עבודתו בקודש כקודם המכשול".

גם החסיד רבי ישראל פערילמוטער שכבר הזכרנוהו לעיל כותב בספרו 'משמחי לב'⁸³:

שמעתי מפה קודש אדמו"ר ההצה"ק הרב רבי יצחק אבד"ק אלעסק ז"ל: בגמרא שבת איתא הפלוגתא בין בית שמאי לבית הלל בנר חנוכה, בית שמאי אומרים פוחת והולך ובית הלל אומרים מוסיף והולך. הרמז דאיתא בספר 'סור מרע' מההצה"ק מהר"צ ז"ל מזידטשוב על פסוק 'סור מרע' אם אדם אינו במדריגה שיהיה 'סור מרע' ח"ו אז יהיה 'ועשה טוב' ממילא יתבטל הרע.

וזה ידוע בכל הספרים הקדושים אשר בית שמאי היה ממדת גבורה, ואמרו שאין אדם יכול לבוא למדת 'עשה טוב', רק מקודם יהיה 'סור מרע', לכן אמרו 'פוחת' לשון שבירה – שישבר הרע והלך ילך להקדושה ויהיה 'ועשה טוב'. ובית הלל היו ממדת החסד, אמרו שאם אינו במדריגת 'סור מרע' יהיה 'עשה טוב'. זה הרמז 'מוסיף והולך' שיוסיף בהקדושה אז והולך הרע ממנו ויהיה נשאר האדם בהקדושה⁸⁴.

כך גם היה מפרש הרבי הזקן הרה"ק רבי יחיאל מאלכסנדר זצ"ל וכפי שהביא זאת בשמו בנו הרה"ק בעל ישמח ישראל מאלכסנדר זצ"ל⁸⁵:

"במסכת שבת: בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמונה מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים יום אחד מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך וכו'. וח"א טעמא דבית שמאי כנגד פרי החג וטעמא דבית הלל מעלין בקודש ולא מורידין.

82. פרשת ויחי, אות יח.

83. אות ח.

84. הכותב מעיר על כך במוסגר: "כי נר מורה על הנשמה כדאיתא בספר קדושת לוי פרשת בהעלותך, עיין שם".

85. חנוכה אות לב.

כ"ק אאמו"ר זצלה"ה זי"ע דיבר בקדשו להסביר פלוגתתם על פי דרכי עבודת השם יתברך (וכן הוא בספרים הקדושים): בית שמאי סוברים פוחת והולך מדליק שמונה מכאן ואילך פוחת והולך ראשית חכמה יראת ה', דכל איש מחויב בתחילה להכניע ולפחות כח הרע שיהיה נקי ומנוקה מהמדות רעות וממחלוקת ולבער הפסולת, 'והולך' היינו 'ועשה הטוב' כמאמר דוד המלך ע"ה 'סור מרע ועשה טוב' אחר כך יוכל להיות בחינת הולך בעבודת השם יתברך וידבק נפשו בדביקות נפלא בהבורא ברוך הוא.

ובית הלל סוברים 'מוסיף והולך' היינו שיוסיף בקדושה ויעשה לכתחילה הטוב, ואחר כך כאשר יהיה רגיל בהטוב יתחיל לתקן עצמו מהחטאים והעונות שעשה, כי כאשר ירא ויתחיל לדאוג ולתקן מידותיו אשר פגם בהנה אזי ביני וביני יקום האויב ורצחו נפש, ויטבע במצולות אשר כרו לו זדים. והעצה לבל לחשוב כעת חשבונות רק יחזק בעבודת השם יתברך לנצח שונאו העומד לחתות על ראשו גחלי אש מהתלהבות המצוה, ואחר כך יתקן אשר עיוות.

⁸⁶אוצר החכמה

וזו היא פלוגתת בית שמאי ובית הלל אם הנחה עושה מצוה היינו שיכניע וישפיל את עצמו או הדלקה עושה מצוה היינו שידליק בתוך חשכותו הנעשה מהעוונות ידליק ויתלהב בעשיית המצוה. והלכתא הדלקה עושה מצוה שיתחיל מקודם לעשות מצוות ה', עד כאן דבריו הקדושים".

מחשבה או מעשה

ועלה ברעיוני לבאר מדוע אכן סוברים בית שמאי ש'סור מרע' קודם ובית הלל סוברים ש'עשה טוב' קודם, בהקדם מה שכתב הגאון רבי יוסף ענגיל בספריו⁸⁶ ששורש מחלוקת בית שמאי ובית הלל היא שבית שמאי נותנים חשיבות יתר ועדיפות ל'מחשבה' ואילו בית הלל נותנים את החשיבות והתוקף ל'מעשה'.

והאריך שם הגר"י ענגיל להוכיח שבזה מצאנו שבית שמאי ובית הלל הולכים לשיטתם בכמה וכמה מחלוקות בש"ס, עיין שם שהראה בזה את ידו החזקה.

ולדין נענה ונאמר שהיינו טעמא דבית הלל שהקדימו את ה'עשה טוב' לפי שענינו 'מעשה' והם הלא אלים להו טפי מעשה ממחשבה, ואילו בית שמאי הקדימו את ה'סור מרע' לפי שהם אלים להו טפי ענין המחשבה שזהו הקבלה בלב לפרוש מן הרע, ודו"ק.

אם אכן שורש מחלוקת בית שמאי ובית הלל היא בשאלה מה קודם 'סור מרע' או 'עשה טוב'⁸⁷, הרי שבהתאם לכללי פסיקת ההלכה – ההלכה היא כדעת בית הלל הסוברים

⁸⁶ ראה 'בית האוצר' חלק א כלל כז ד"ה ודע ובחלק ב כלל ב ד"ה ואולם. ראה גם לקוטי שיחות לכ"ק אדמו"ר זי"ע מליובאוויטש ח"ו עמ' 70 ואילך. תורת מנחם הדרנים לרמב"ם ושי"ס עמ' שעה ואילך.

⁸⁷ אחד מחכמי דורינו הגאון רבי יהודה רבינוביץ (בקובץ 'אוצרות ירושלים' ח"א ירושלים תשנ"ט) כותב גם הוא מדיליה לבאר את המחלוקת של בית שמאי ובית הלל בענין זה של 'סור מרע ועשה טוב', והוסיף

שיש להקדים את ה'עשה טוב' קודם ה'סור מרע'⁸⁸, אלא שכפי שיתבאר להלן אין הדברים פשוטים כל כך. ^{אוצר החכמה}

הלכה כבית שמאי לעתיד לבוא

קבלה בידינו שאם כי בזמן הזה ההלכה נקבעה כדברי בית הלל, מכל מקום לעתיד לבוא תהא ההלכה כדעת בית שמאי⁸⁹.

מתוך בירור הדברים עולה כי המקור הראשון המצוי לפנינו לקביעה זו הוא מה שכתב המקובל האלוקי רבי משה ב"ר מנחם גראף מפראג בספרו 'ויקהל משה'⁹⁰:

"ולכן בזה העולם הבירור אין הלכה כשמאי, מפני שאין הדינים הקדושים יכולין להתגלות עצמם בזה העולם כידוע, וזה העולם הוא תיקון השכינה צריך חסד סוד 'עולם חסד יבנה' אותיות 'בינה', לכן הלכה כבית הלל גימט' אדנ"י. גם הלכה היא סוד הכל"ה. אבל בעולם התיקון לעתיד יהיה הלכה כשמאי".

והביא הא דאיתא במסכת שבת (דף לא, א): "תנו רבנן, מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: כמה תורות יש לכם. אמר לו: שתיים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. אמר לו: שבכתב אני מאמינך ושבעל פה אני מאמינך, גירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב. גער בו והוציאו בנזיפה. בא לפני הלל, גיריה, יומא קמא אמר ליה: א"ב ג"ד, למחר אפיך ליה (ופירש רש"י: כגון תשר"ק). אמר ליה: והא אתמול לא אמרת לי הכי. אמר לו: לאו עלי ידי קא סמכת, דעל פה נמי סמוך עלי". ופירש בזה: "ונראה לרמז שמקודם אמר לו שיהיה רק מוסיף והולך, למחר א"ל תשר"ק היינו שיהיה פוחת והולך, א"ל הלא אתמול אמרת לי להיות מוסיף והולך, א"ל אמרתי לך להיות מוסיף והולך כדי שתהיה פוחת והולך בטומאה תוכל להתחיל ממוסיף והולך בקדושה אבל שעל ידי זה תהיה פוחת והולך מטומאה ומעשים רעים".

^{אוצר החכמה} 08/07/2018

88. בהקשר לכך שההלכה נקבעה כבית הלל הסוברים שמוסיף והולך וכאמור הרי זה רמז לעבודת ה' המקדימה את ה'עשה טוב' לפני ה'סור מרע', יש לציין לקושיה מעניינת שנתחבטו בה המפרשים בהא דאיתא במסכת שבת (דף כא, ב) ששני זקנים היו בצידן ואחד מהם עשה כדברי בית שמאי, והקשו הלא בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה ואיך עשה אותו זקן כבית שמאי. ויתכן על דרך הצחות בהקדם מה שהבאנו בשם ה'צמח צדיק' ליתן טעם וסברא במה שצריך להקדים את ה'עשה טוב' שהוא מפני: "אם ירצה להתמקד שלא להיות 'עשה טוב' עד שיהיה קודם בבחינת 'סור מרע' אזי יבלה ימיו ושנותיו ולא יעשה מצווה כי מי יאמר זכיתי ליבי", אולם אותו זקן שהיה כבר בערוב ימיו וכבר יצאו רוב שנותיו שבהם קנה תורה ומצוות, שפיר היה יכול לעשות כדברי בית שמאי ולעבוד על ענין ה'סור מרע'. ומענין לענין: ראה בקובץ 'בית אהרן וישראל' (כסלו תשס"ג, עמוד קמג) ובקובץ 'נזר התורה' (כסלו תשס"ג, עמוד קסט) שתירצו את קושיה זו ע"פ המבואר להלן שלעתיד לבוא יהיה ההלכה כבית שמאי, והרי בחנוכה מתנוצץ אורו של משיח.

89. מכיון שלא חפצתי להלאות את הקורא בענין זה אשר הוא סובל אריכות מרובה, קבעתי לו מדור בפני עצמו במאמר מיוחד החוקר את תולדות חידוש מופלא זה בספרי החסידות והקבלה, ואי"ה נעלהו בקרוב על מזבח הדפוס.

90. לפני נמצא דפוס זאלקווי תק"א, ושם בדף מה טור ב. [ובלקוטי תורה פ' קרח הובא בשם פירוש מקדש מלך על הזהר (ח"א יז, ב). וראה מה שנסמן בזה בספר 'מות המשיח בהלכה' להגרא"י גערליצקי עמוד רפ ואילך. המערכת].

ונשנו הדברים שם (דף נד טור א):

"כמו כן בזמן הזה הלכה כבית הלל מפני שהעולם מתנהג על פי החסד 'עולם חסד יבנה' אבל לעתיד יהיה הלכה כבית שמאי".

רבותינו הקדושים החזיקו אחריו וקיימו וקבלו לדבר פשוט וברור שלעתיד לבוא תהא ההלכה כבית שמאי, ומעתה צריכים אנו לומר שאם כי בזמן הזה ההלכה כבית הלל המקדימים את עבודת ה'עשה טוב' הרי שלעתיד לבוא תנהג ההלכה כבית שמאי המקדימים את עבודת ה'סור מרע'.

והיא מילתא דאתיא מסברא שהרי כידוע יתבטל היצר הרע לעתיד לבוא כמפורש במסכת סוכה⁹¹, ומצאתי במדרש הנעלם⁹² שאין הכוונה שיתבטל לגמרי אלא שיתבטל רובו ככולו ורק מקצתו ישאר. בוודאי שבאופן זה שהרע כמעט ויתבטל יהיה יותר נקל לאדם לסור מן הרע ולהכניעו בטרם בואו לעשות טוב, ולכן תנהג ההלכה כבית שמאי שמקודם צריך האדם לסור מן הרע ורק לאחר מכן לעשות טוב.

הלכה כתלמוד הירושלמי לעתיד לבוא

עוד זאת עלינו לדעת כי שינוי מערכת כללי הפסיקה לעתיד לבוא לא תבוא לידי ביטוי רק בענין מחלוקתם של בית שמאי ובית הלל, אלא בענינים נוספים ורבים וכגון מה שכתב המקובל האלוקי רבי אריה לייב עפשטיין אב"ד קניגסברג בעל 'הפרדס' בספרו 'הלכה אחרונה וקונטרס הראיות'⁹³ (08/07/2018):

"וכן איתא בתלמוד ירושלמי שנזכה לפסוק כמותו כשיבנה בית המקדש במהרה בימינו, כי כעת נאמר⁹⁴ 'במחשכים הושיבני - זה תלמוד של בבל', ועיין פירוש רש"י. ולי נראה שר"ל שעמוק עמוק הוא מי ימצאנה ואין הלכה מפורשת בו במקום אחד, כי

91. דף נב, א: "כדדרש רבי יהודה: לעתיד לבוא מביאו הקב"ה ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים".

92. פרשת חיי שרה דף קכת, ב: "אמר רבי יצחק: אין יצר הרע בטל מן העולם, אע"פ שכולו לא נמצא קצתו נמצא... לעולם הבא יבטל מן העולם אבל לא כולו". עם דברי המדרש הנעלם אלו יכולים לסלסל טובא, וכעת אמרתי ליישב בזה את דברי הילקוט (ירמיה רמז שטו) שדן לענין מי שבא לחטוא לעתיד לבוא, והקשה על זה הגאון רבי יוסף דוד בספרו 'צמח דוד' (שאלוניקי תקמ"ה, הפטרה לשבת פרה, דף רלה, ג): "אבל קשה איך אדם מחלל שבת או משמש נדה לעתיד לבוא והלא אז ליכא יצר הרע בעולם כמו שכתוב כאן 'והסירותי את לב האבן', ויעוין שם מה שתירץ בתרי אנפי, ולפי דברי המדרש הנעלם אין זה קושיה כיון שמקצת היצר הרע עדיין ישאר והוא יכול להביאו לחטא, אלא שמכיון שרובו בטל יהיה יותר נקל לגבור על היצה"ר ולהכניעו. [ועיין דברי בעל התניא באגרת הקודש סי' כו (ע"פ רעיא מהימנא פ' נשא) שלעתיד לבא יהי יצר הרע רק בערב רב. המערכת].

93. קניגסברג תקי"ט, הלכות קריאת שמע קונטרס הראיות אות א, דף טו.

94. סנהדרין דף כד, א.

אם מהרבה מקומות צריך לברר הלכה, ואנו יתמי דיתמי כהולך במחשכים, ואין מי שיאור לנו מאור התורה עד כי יערה רוח ממרום קדשו, מה שאין כן תלמוד ירושלמי שהוא אור הבהיר אם נזכה להבינו על בוריו⁹⁵.

עתה שזכינו לכל זה יתורץ היטב מה שמסדרי התלמוד הירושלמי הקדימו את המסכת העוסקת בהלכות סוטה לפני מסכת נזיר, ובשונה מסדר המשניות והתלמוד הבבלי שמסכת נזיר קודמת למסכת סוטה, והוא מכיון שהתלמוד הבבלי שהלכה כמותו בזמן הזה פסק כבית הלל שאף הם הלכה כמותם בזמן הזה ודעתם שהעבודה ב'עשה טוב' (מסכת נזיר) קודמת לעבודת ה'סור מרע' (מסכת סוטה).

לעומתם התלמוד הירושלמי שהלכה כמותו לעתיד לבוא פסק כבית שמאי שאף הם הלכה כמותם לעתיד לבוא, כיון שבאותם הימים שבמהרה יבוא תהיה העבודה ב'סור מרע' (מסכת סוטה) קודמת לעבודה ב'עשה טוב' (מסכת נזיר).

דיו הרבה נשתייר בקולמוסי לבוא בכתובים עוד כהנה וכהנה בענין זה אשר הוא גדול ורחב ידים בתורת החסידות, לדלות ולהשקות ממי הדעת הנובעים מנהר היוצא מעדן, נהרא נהרא ופשטיה, וידעתי נאמנה כי לא חסרתי מרבתינו אפילו ככלב המלקק מן הים, והרבה יותר ממה שקראתי לפניכם יש בספרים הקדושים לכאן ולכאן, אלא שאין עלי המלאכה לגמור ולא באתי אלא לעורר את לב המעיין וישמע חכם ויוסיף לקח.

95. קביעה זו כי ההלכה לעתיד לבוא תקבע לפי דעת התלמוד הירושלמי עולה בקנה אחד עם מה שכתב האדמו"ר רבי פנחס מנחם מפילץ כי בעתיד יהיה עיקר הלימוד בתלמוד הירושלמי, והארכתי בנידון זה במאמר מיוחד שעדיין תחת ידי.

י"ט כסלו שמעתי מאדמו"ר (הרה"ק ר' מרדכי שלמה) מבאיאן זצלה"ה: "דער מגיד בשעת ער איז גיוועהן א מלמד האט ער געוויזן פאר די תלמידים מעמד הר סיני. הרה"ק ר' יעקב שמשון זצלה"ה משפטייווקע אוז גיוועהן א תלמיד פין ר' פנחס קאריץ'ער זצלה"ה אין נאכדעם פין מגיד זי"ע, האט ער גיזאגט פין ר' פנחס קאריץ'ער ז"ל אז דער דור דארף געבין א שבח והודאה פאר דעם רבוש"ע וואס דער זוה"ק איז נתגלה גיוואהרין אין דעם דור. ואמר הרה"ק משפטייווקע זי"ע, אין איך זאג, מיר דארפען געבין א שבח והודאה אז דער דרך הבעש"ט איז נתגלה גיוואהרין אין דעם דור, אין מיר האבין דער מגיד פאר א רבי'ן".

(כת"י רוזין, הובא בניצוצי אורות פר' ראה תשס"ז)